

DESPRE UNELE SEMNE MONETARE ȘI ROLUL LOR ECONOMIC

NICOLAE CIUDIN

Baterea monedei, încă din antichitate și pînă astăzi a reprezentat un simbol al suveranității. Moneda apare ca un echivalent imediat al mării pe care societatea o acceptase ca unitate de valoare, banii constituind o marfă specială, care întruchiează munca socială exprimată de relațiile de producție dintre producători. Pe măsură ce schimbul a devenit mai complex, noțiunea de marfă a dispărut și moneda a putut fi ridicată la rangul de funcție abstractă. În acest moment este posibil și *sistemul monetar*, bazat pe principiul divizivității matematice¹.

Ca și moneda, tot în antichitate, apar și semnele monetare sau jetoanele, confecționate și ele tot din metale variate, dar neprevăzute în sistemul bănesc.

În România, prin anii 1868—1872, patronii întreprinderilor industriale care dispuneau de magazine de consum proprii, achitau parțial sau integral, salariile lucrătorilor sau ale agnajaților în general, în jetoane sau semne monetare emise de ei². Acestea mai poartă și numele de *bani-muncă* ca fiind o „expresie a forței crescînde a capitalului industrial”. Ele nu sînt singurele variante ale *banilor-muncă*³, pe care Karl Marx le caracterizează drept *utopie-plată*, și că „constituirea organică a banilor-muncă... nu e decît o fantezie... Banii-muncă sînt o vorbă goală cu rezonanță economică” sau chiar „absurdități flagrante”⁴.

Emiterea acestor semne monetare de către patronii de fabrică, moșieri, diverse întreprinderi și exploatari a constituit o formă perfecționată a unui anume sistem monetar. Patronii desfăceau mărfurile la prețuri superioare celor de pe piață și încasau diferența. În acest fel lucrătorul era exploatat, atît ca lucrător, cît și în calitate sa de cumpărător al mărfurilor de primă necesitate⁵.

Moșierii, ca adevărați suverani pe proprietățile lor, s-au folosit de acest sistem în interesul lor, adaptîndu-l la specificul moșiei. Cei mai mulți moșieri aveau, după cît se pare, un astfel de *sistem monetar* specific, proprietatea lor fiind în așa fel organizată încît să funcționeze bine, folosind aceste mijloace de plată și circulație — *bani-muncă*, adică *jetoanele (semnele monetare)*. Emisiunile de acest fel de semne monetare au avut circulație și în agricultură, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Astfel, moșierii își pun în circulație propria *monedă*. Unii au folosit chiar și bucăți de tablă ștanțată, de diferite forme și mărimi: circulare, pătrate, dreptunghiulare ori bonuri, adică hîrtii de diferite valori ș.a. Astfel, țaranii erau plătiți, parțial sau integral,

¹ *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1943, p. 509; *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 401—403.

² George Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 308; I. Pătrașcu, *Emisiuni necunoscute de „bani-muncă” pentru agricultură*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, tom. LXVII—LXIX, nr. 121—123 (1973—1975), București, 1975, p. 211.

³ I. Pătrașcu, *art. cit.*, p. 211.

⁴ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, în „Marx—Engels, Opere”, vol. 13, Editura Politică, București, 1962, p. 75.

⁵ G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *op. cit.*, p. 308.

în jetoane. Acestea puteau însemna fie valoarea leului, banului, a unei zile de lucru sau a unui car de corvadă. Unele jetoane aveau înscrise pe ele și unitatea monetară sau titlul. Ele aveau avantajul că posesorul putea cumpăra orice de la circiurna boierului, de la velniță, stină sau de la diferitele sale magazii, însă nu puteau cumpăra nimic de la vecinul moșierului sau din altă parte, circulând în exclusivitate pe moșia emitentului⁶. Jetoanele aveau funcționalitatea bonurilor de masă, folosite astăzi la cantine, dar erau mai practice decât acestea, uzura fiind mai lentă.

Trebuie să mai menționăm că în schimbul jetoanelor, țărani mai primeau în cursul iernii, de la curtea boierului câte „un ciur de mălai”, pentru o „zi ucrață”. Birurile și alte angarale nu se puteau plăti în jetoane sau semne monetare⁷. Acest sistem de exploatare a pătruns în Țările Române din Galiția. El reprezintă un exemplu tipic de economie închisă, de model feudal, boierul sau patronul având singur dreptul de monopol⁸.

În cele ce urmează semnalăm câteva jetoane neconsemnate în catalogul *Monede și bancnote românești*⁹.

Primele trei jetoane ce le prezentăm provin de la Birzești¹⁰—Vaslui și au fost emise, după cât se pare, de proprietarul moșiei: *D. Costandache*. După afirmația locuitorilor din acele părți, ele au circulat în jurul anilor 1906—1907, iar în preajma anului 1900, pe aceeași moșie, au fost folosite bucăți de tablă ștanțată cu numele proprietarului și cu o anumită valoare nominală¹¹. Următoarele două fac parte din colecția *Victor Macarie*, iar ultimul a fost descoperit pe teritoriul comunei Tușora.

1. Jeton cu valoare nominală 5. Pe *avers*, în mijloc, se află monograma „DC”, care este înconjurată de un cerc răsucit concentric. Circular se află legenda *D. COSTANDACHE*. Sub monogramă, în exergă, se găsesc trei steluțe în formă de colțuri, iar sub acestea e consemnat numele gravorului *CARNIOL-FIUL*¹². Pe *revers* se află valoarea nominală 5, fără a se indica și unitatea monetară. Pe marginea *aversului* și *reversului* se găsește câte un cerc liniar exterior și unul perlat interior. Jetonul este din cupru, având un diametru de 22,5 mm și o greutate de 3 grame (fig. 1, a, b).

⁶ Informații de la defunctul Gh. Ungureanu, fost director al Arhivelor Statului Iași între anii 1941—1969.

⁷ I. Pătrașcu, *art. cit.*, p. 212.

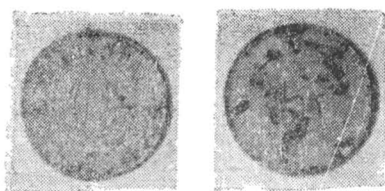
⁸ Informație de la defunctul Gh. Ungureanu.

⁹ G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, *op. cit.*, p. 308—317.

¹⁰ Localitatea Birzești se află la 18 km de orașul Vaslui și 13 km de târgul Negrești.

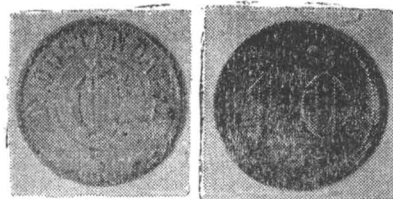
¹¹ La Birzești se afla, după cât se pare, moșia lui D. Costandache, unde au circulat și aceste jetoane. (Informație de la conf. univ. dr. Vasile Adăscăliței de la Facultatea de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași). *Documentele birlădene* menționează familia *Costandache* încă din perioada secolului al XVIII-lea, de origine greacă care au venit în Țările Române, în timpul domniilor fanariote. Ei au ocupat diferite funcții domnești, fie cea de spătar, fie cea de stolnic: I. Antonovici, *Documente birlădene*, II, 1912, III, 1915, IV, 1924, Birlad, *passim*. Documente și mărturii pentru Istoria României publicate de Mihail Roller cu privire la *Răscoala țăranilor din 1907* consemnează într-o telegramă un anume *Costandache*, ca fiind corespondentul de Huși al cotidianului „Universul”. Acesta, într-o telegramă din 4 martie 1907 informează redacția ziarului de plecarea unui batalion către Dorohoi și concentrarea rezerviștilor pentru a potoli răscoalele țărănești: M. Roller, *Răscoala țăranilor din 1907*, Editura de Stat, București, 1948—1949, I, p. 153, III, p. 145.

¹² Catalogul *Monede și bancnote românești* de G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Oprescu, consemnează un jeton cu numărul de ordine 96, de la pagina 314, emis de *UNION-BAU-GESELLSCHAFT*, în valoare de 1 LEU, ce îl are ca gravor pe *M. CARNIOL-FIUL*, iar un altul cu numărul de ordine 117, pagina 316, având pe legendă *RESTAURANT ENESCU & ANDREESCU BUCUREȘTI Nr.2*, are ca gravor tot pe binecunoscutul gravor *M. CARNIOL*.

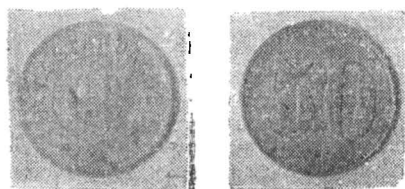
a) avers b) revers

Fig. 1

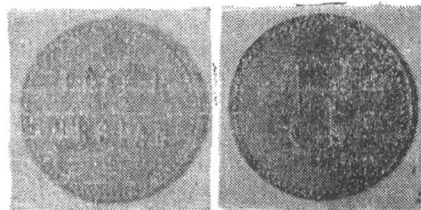
a b

Fig. 2

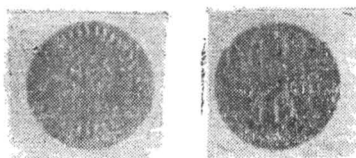
a b

Fig. 3

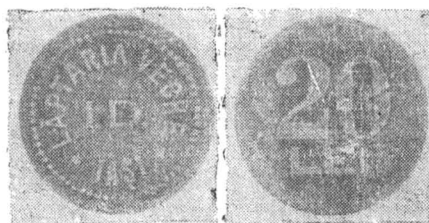
a b

Fig. 4

a b

Fig. 5

a b

Fig. 6

2. Jeton în greutate de 4 grame, diametrul de 24,5 mm. din cupru, are valoarea nominală 10. Aversul și reversul jetonului sînt identice cu ale celui descris la fig. 1 (fig. 2, a, b).

3. Jeton în greutate de 2,5 grame, diametrul de 22,5 mm, din alamă are valoare nominală de 50. Aspectul e identic cu cel de la fig. 1 (fig. 3, a, b).

4. Jeton din alamă, cu un diametru de 27 mm are, orizontal, legenda *FRĂȚII URȘIAN*¹³, pe avers, iar valoarea nominală 5 este pe revers. Pe ambele fețe ale jetonului se află, la margine, cite un cerc liniar exterior și unul perlat interior (fig. 4, a, b).

5. Jeton din alamă, cu diametrul de 18 mm și grosimea de 0,5 mm. are marginea simplă, fără cerc liniar, cum sînt cele mai multe monede sau jetoane. Pe revers, în partea de sus, se găsește monograma „MR”, iar sub aceasta, cifra 10, fără vreo altă indicație. În schimb, pe avers se află un cerc perlat interior, iar neîncadrat perfect concentric. În mijlocul lui e un alt cerc perlat mic concentric cu o stea în cinci colțuri în centru (fig. 5, a, b)¹⁴.

¹³ Același catalog de la nota 12 menționează un jeton emis de *FRĂȚII URȘIANU*, cu numărul de ordine 99, pagina 314, din alamă și avînd valoarea de 1 LEU și nu *FRĂȚII URȘIAN*, cum este cazul jetonului prezentat de noi și pus la dispoziție de colegul prof. Victor Macarie din Iași. Să fie vorba de aceeași emitenți?

¹⁴ Jeton pus la dispoziție de colegul V. Macarie din Iași, căruia îi mulțumim pe această cale.

6. Jeton din cupru în valoare de 20 LEI, cu o grosime de 1 mm și un diametru de 24 mm, are pe *avers*, în mijloc monograma „I.D.” încadrată circular de legenda: *LAPTARIA VECHÉ IAȘI* și de un cerc perlat, iar pe *revers*, valoarea nominală și unitatea monetară 20 LEI (fig. 6, a, b)¹⁵.

Primele cinci jetoane nu au menționate nici unitatea monetară și nici titlul, fapt ce lasă liberă sau nelămurită interpretarea lor. Nemenționarea anului emiterii ne împiedică să le datăm cu exactitate. Valoarea nominală ar putea însemna aceea a unei unități de măsură anumite.

Prin urmare, studiul jetoanelor este interesant, ele jucând un rol însemnat în viața economică. Circulația lor a fost largă: în întreprinderile industriale, în mine, pe moșii, în cantine sau berării etc. Servind ca unitate de valoare la realizarea schimbului, moneda sau jetoanele (semnele monetare) implică existența unui sistem social complex, a unei întreprinderi sau proprietăți bine organizate în vederea exploatării muncii sau a cumpărătorului¹⁶.

Jetoanele neavând curs legal se puteau folosi drept plată numai la prăvăliile, cantinele, pe proprietățile patronului sau pe moșii etc. Ele purtau înscrisă „valoarea nominală” socotită în lei, bani sau altă unitate monetară. Uneori aveau înscrisă numai valoarea nominală, rămânând subînțelese unitatea monetară și titlul la care se refereau, ceea ce genera câteodată confuzii. La berării sau restaurante s-au folosit jetoane purtând înscrisă valoarea nominală sau echivalentul acesteia în „șap”, „halbă”, „sticle de bere”, „porții de mâncare” ș.a. Ele au supliniit întrucâtva, lipsa de material mărunț și au înlesnit decontarea produselor ridicate pentru consumatori. La jocurile de noroc, în cazinouri existau jetoane cu valori nominale destul de ridicate. Acestea aveau chiar putere de circulație în localitățile respective sau în împrejurimi, ele reprezentând aspecte ale vieții social-economice românești de la sfârșitul secolului trecut și prima parte a secolului al XX-lea, cu implicațiile create de circulația monetară¹⁷.

DONNÉES SUR QUELQUES SIGNES MONÉTAIRES ET LEUR RÔLE ÉCONOMIQUE

Résumé

Batte la monnaie, dès l'antiquité à nos jours, a représenté un symbole de la souveraineté. La monnaie apparaît comme l'équivalent immédiat de la marchandise. Au fur et à mesure que l'échange est devenu plus complexe, la notion de marchandise est disparue et la monnaie a pu s'élever au rang de fonction abstraite, faisant ainsi possible le *système monétaire*.

Les grands propriétaires, comme de vrais souverains sur leur domaine, ont utilisé ce système, en l'adaptant aux conditions spécifiques locales.

Dans cet article, sont présentés quelques jetons pas consignés dans le catalogue publié par George Buzdugan, Octavian Luchian et Constantin C. Opreșcu, *Monede și bancnote românești*, București, Editura Sport-Turism, 1977.

Tout d'abord, nous présentons trois jetons provenus de Birzești—Vaslui, émis par *D. Constandache*, en valeur de 5, 10 et 50 sans l'indication de l'unité monétaire. Puis un jeton des *Frères Ursian*, à valeur nominale de 5. Un jeton intéressant, à valeur nominale de 10, sans indiquer l'unité monétaire, présente le monogramme *MR*. Sur le territoire de la commune de Țuțora, à Oprșișeni, a été trouvé pendant le labourage un jeton émis de *I.D.*, probablement un propriétaire de *Lăptăria veche — Iași*.

Ainsi, les jeton sans cours légal prouvaient avoir été utilisés comme monnaie pour payer seulement aux magasins et sur le domaine du propriétaire. Ils ont suppléé en quelque sorte le manque de la menue monnaie et ont facilité le décompte des produits levés pour le public.

La circulation des jetons de la fin du XIX-e s. et du début du XX-e s. a représenté des aspects de la vie socio-économique roumaine.

¹⁵ Jeton găsit în urma plugului la arat de un locuitor din satul Oprșișeni, com. Țuțora, jud. Iași.

¹⁶ *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1943, p. 509.

¹⁷ G. Buzdugan, O. Luchian, C. C. Opreșcu, *op. cit.*, p. 308.